

mı pagan olan güney halkı İngilizler'in de etkisiyle kuzeye karşı düşmanlık duygu-larını besliyordu. Sudanlılaştırma politikası-nın Araplaştırma ve İslâmlaştırma'ya dönüştüğü gerekçesiyle Ağustos 1955'-te Güney Sudan'daki askerî birlikler İngi-liz memur ve misyonerlerinin desteğiyle isyan ettiler ve yüzlerce Kuzey Sudanlı'yı öldürdüler. Siyasî hayatı boyunca Su-dan'ın birliğini korumaya çalışmış ve ay-rılıkçı hareketlere tâviz vermemiş olan Ezherî, Mayıs 1965'te güney meselesi bir toplantıda ele alındığında müslü-man-Arap kültürünün Sudan'ın birliğini sağlamada merkezî yeri teşkil ettiğini savunmuş ve toplantında Güney Sudan'ın ayrılmasına yönelik bir kararın çıkmasına engel olmuştur. Ancak bu mesele onun zamanında halledilemediği gibi daha son-ra iş başına gelen hükümetler zamanında da çözümlenememiş ve önemli bir prob-lem olarak kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. D. Nelson, *Area Handbook for the Demo-cratic Republic of Sudan*, Washington 1978, s. 27-46; H. Shaked, *The Life of the Sudanese Mahdî*, New Brunswick 1978, s. 18-19; Nevvâl Abdülazîz, *Dirâse haule sükûti hükûmeti'l-Ezherî* 1956, Kahire 1983; G. W. Warburg, *Egypt and the Sudan*, London 1985, s. 22-23, 225-226; P. M. Holt - M. W. Daly, *A History of the Sudan from the Coming of Islam to the Present Day*, London 1988, s. 145 vd., 161-164, 167-168, 171 vd., 181 vd., 189-191; C. Fluehr-Lob-ban v.dğr., *Historical Dictionary of the Sudan*, Metuchen-London 1992, s. 28; Ahmed Tarabîn, *Târîhu Mısr ve's-Sûdânî'l-hadîs ve'l-mu'âşır*, Beyrut 1415/1994, s. 387; Yûsuf eş-Şerîf, *es-Sûdân ve ehlû's-Sûdân*, [baskı yeri yok] 1996, s. 24-34; Zeki Buhayrâ, *el-Hareketü'd-dimuk-râtiyye fi's-Sûdân (1943-1985)*, Kahire 1996, s. 107 vd., 114 vd., 119; "Azhari", *Türk ve Dün-ya Ünlüleri Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, I, 549; "Azhari", *EBR* 2, I, 756; R. O. Collins, "Az-hari, Ismail", *Encyclopedia of the Modern Middle East*, London 1992, I, 270.

HİLAL GÖRGÜN

İSMÂİL FENNİ ERTUĞRUL

(1855-1946)

Felsefeci, yazar.

Bulgaristan'ın Tırnova kasabasında doğdu. Babası oranın mahallî idare mec-lisi üyelerinden Mahmud Bey'dir. Rüşdi-yeyi bitirince bir süre medresede Arapça derslerine devam etti. Yazısı güzel oldu-ğundan on altı yaşında iken vâridât mu-kayyitliğine tayin edildi. Bu sırada hem muhasebe öğrendi hem de müzik meş-ketti. Memleketinin Ruslar tarafından iş-gal edilmesi üzerine yirmi yaşında İstan-

bul'a göç etti. 1879'da Maliye Nezâreti'ne-de memuriyet görevi aldı. 1883'te Divân-ı Muhâsebât'a nakledildi; bu arada yeni açılan lisan mektebine gidip Fransızca bölümünden mezun oldu (1886). Ayrıca dört yıl kadar İngilizce dersleri alarak di-van üyesi oldu, ardından Mâbeyn-i Hü-mâyûn bütçesini hazırlayan komisyona alındı. Şirket-i Hayriyye'nin hesaplarını inceleyen komisyonda da görev yaptı. 1898'de Dahiliye Nezâreti'nde muhase-be müdürlüğüne getirildi. İsmail Fenni devlet hizmetinde dürüst, çalışkan ve ti-tiz bir memur olarak tanındı. Başarılı ça-lışmalarından dolayı "rütbe-i ûlâ sınıf-ı ev-vel" pâyesi, dördüncü dereceden Mecîdî ve üçüncü dereceden Osmanlı nişanı gi-bi nişanlarla ödüllendirildi. 1911 yılında emekli olduktan sonra daha önce baş-ladığı eserleri tamamlamaya çalıştı ve bilhassa felsefî konularda araştırmalar yaptı.

Şiir ve müziğiyle de ilgilenen İsmail Fen-ni çeşitli gazeller yazdı. Tırnova'da Kara-oğlan Dimitrio'f'tan kanun ve Pamukoğ-lu'ndan keman dersleri almıştı. İstanbul'a geldikten sonra da Kemânî Aleksan Ağa, Tanbûrî Ali Efendi, Hacı Fâik Bey ve bes-tekar Şevki Bey gibi müzikî üstatlarının öğrencisi oldu. Güftelerinin çoğu kendi-sine ait olmak üzere 200'den fazla şarkı, ayrıca peşrev, semâî ve saz semâileri bes-teledi. Bu arada yürüyüş marşları da bes-teleyip bunlardan birkaçını 1924'te cum-hurbaşkanlığına takdim etti. Beğenilen bu eserler askerî birliklerin bandolarına tavsiye edildi.

Münzevi, gösterişsiz bir hayat yaşayan İsmail Fenni 29 Ocak 1946'da İstanbul'da öldü ve Eyüpsultan Mezarlığı'na def-nedildi. İsmail Fenni müzmin mide ra-hatsızlığı, ilk dönemlerde geçim sıkıntısı ve eser telifi gibi sebeplerle evleneme-miştir. Mirasçısı bulunmadığından Çağ-a-loğlu'ndaki evini, Büyükkada'daki köşkünü, nakdî servetiyle basılmamış eserlerini ve

bütün kitaplarının basım hakkını Dârüş-şafaka'ya bağışlamıştır. Basılı eserlerinin mevcut nüshalarını ise müftülüklerle da-ğrılmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı'na bırakmıştır. Öte yandan 9050 ciltten oluşan kütüphanesini Beyazıt Devlet Kü-tüphanesi'ne vermiştir.

İsmail Fenni'nin temel düşüncesi vah-det-i vücûdun benimsenmesi ve mater-yalizmin reddedilmesine dayanır. Ona gö-re varlık birdir, o da zorunlu, ezeli ve ebe-dî olan Allah'tır. Diğer varlıklar Allah'ın sı-fatlarının görünüşünden ibarettir, geçici ve fânî olup bizâtihi mevcudiyetleri yok-tur. Varlıklar bir aynada görünüp kaybo-lan sûretlerden ibarettir. İsmail Fenni, ruhun olgunlaşmasının insân-ı kâmilde mümkün olacağına inandığı için kişiyi ru-hen kemale erdirecek yol olarak vahdet-i vücûd görüşünü tercih etmiş, vahdet-i vücûd anlayışının kaynağı olarak Kur'an ve hadisi göstererek bunun Hint, İran ve Yunan menşeli olduğu fikrine karşı çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki birçok âyeti (el-Bakara 2/186; Âl-i İmrân 3/6; en-Nisâ 4/108, 126; el-Enfâl 8/17; et-Tevbe 9/104; es-Secde 32/11; ez-Zümer 39/42; eş-Şûrâ 42/25; Muhammed 47/31; el-Feth 48/10; Kâf 50/16; er-Rahmân 55/1-2; el-Vâkıa 56/64, 68-69; el-Kiyâme 75/18) vahdet-i vücû-da delil olarak getirmekle birlikte bunla-rın doğrudan konuyla ilgili olmadığı gö-rülmekte, ele aldığı hadislerin de ciddi tenkide ihtiyacı bulunduğu anlaşılmaktadı-r (bk. VAHDET-i VÜCÛD). İsmail Fenni, tasavvuf ve vahdet-i vücûda ilgili görüş-lerinde Tırnova Sıbyan Mektebi'nde ders aldığı dönemin mutasavvıflarından Ah-med Amiş Efendi'den çok etkillenmiş ve daha sonra onun müridi olmuştur.

Vahdet-i vücûdun panteizmden ayrıl-dığını ısrarla belirten İsmail Fenni, çeşitli panteist görüşlerde ortaya çıkan Tanrı anlayışını reddederek tabiatın ve içinde-ki şeylerin Allah olamayacağını vurgular. Ona göre bütün evren ve ondaki her şey değişken ve geçici görünüşlerden ibarettir. Bunların hepsi kadîm, değişime uğra-mayan ve bâki olan Allah'ın kudret ve ira-desiyle vücut bulur. Ayna, üzerindeki sû-retlerin değişmesinden etkillenmediği gi-bi Allah da nesnelerin değişmesinden et-kilenmez. Nesnelerin temel niteliği yok-luk olduğundan onların oluşturduğu ta-biata tanrılık izâfe edilemez. Bu bakımdan bütün âlemi Tanrı olarak kabul eden panteist görüşler temelden yanlıştır.

İsmail Fenni, maddeciliğe karşı ruhun maddeden bağımsız varlığını ve üstün-lüğünü savunmuş, bu hususta ruhçu ve

İsmail
Fenni
Ertuğrul

mâneviyatçı bir düşünceyi benimsemiştir. Bazı cisimlerin gözle görülmeyen ışınlar (radyoaktivite) yayma özelliğine sahip olmasına dayanarak maddenin enerjiye dönüştüğünü, madde ile kuvvet arasındaki ikiliğin kalktığını, maddenin aslında enerjinin ısı, ışık gibi şekillerinden biri olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre atom da parçalandığına göre maddenin bağımsız bir varlığından, dolayısıyla zorunlu varlık oluşundan söz etmek mümkün değildir.

Ruhun -suyun bir kaba girmesi veya bilginin zihne nüfuz etmesi gibi- bedene girmediğini söyleyen İsmail Fenni onun bir araz değil bir cevher olduğu, ayrıca kendisini ve yaratıcısını bildiği görüşündedir. Ona göre küllî ruh birdir ve emir âleminde, ilk ve vasıtasız olarak yaratılmış bir nurdur, şekli ve süreti yoktur, yalnızca mümkün hakikatleri ihtiva eder. Buna "hakikat-i Muhammediyye" de denir. Küllî ruh fertlerde türlü şekillerde tezahür eder, fakat onun erginliğe ulaşması kâmil insana mahsustur. İsmail Fenni, ruhun maddî olmadığını ispatlamak amacıyla ruhî olaylarla fizyolojik olaylar arasındaki farklardan, ruhun birliğinden, faaliyetlerinden ve duyum olayından çıkardığı dört delil ileri sürerek ruh-beyin ayrılığı üzerinde durur. Bu konuda ortaya çıkan çeşitli problemlere çözüm ararken ruhun maddeden bağımsız olarak varlığını teyit için yoga hayatını, manyetizma, ruh çağırma ve hipnotizma hadiselerini de delil olarak kullanır. Bu arada maddeci felsefeye yönelttiği eleştiriler çerçevesinde materyalizmi doğrudan veya dolaylı olarak destekleyen pozitivizm, transformizm (Lamarckçılık), Darwinizm ve Spencer'in sosyal evrimci felsefesini de ana hatları ile tenkit eder.

İsmail Fenni'ye göre dinî mükellefiyetin esası akıldır. Akılla nakil çatışırsa nakil te'vil edilir. Akıldan mümkün olduğu kadar yararlanmaya engel olacak herhangi bir şey bulunmadığı gibi hiçbir hakikatin keşfi dine zarar vermez. Buna göre "akıl varlığıyla her şeyin sebebini ve hikmetini anlamaya çalışmak" mânasında filozofluk insan için bir şereftir. Ancak ilim ve irfan alanında akıldan başka vasıta kabul etmeyip ilâhî vahyi inkâr etmek sapıklıktan başka bir şey değildir. Vahiy ve ilhamdan kaynağını alan bilgi en güvenilir bilgi çeşididir. Hz. Peygamber'in nasıya dayanan icraatı göz önüne alınırsa vahyin önemini hiçbir şeyle mukayese edilemeyeceği kolayca anlaşılır. Akıl meta-

fizik alanıyla ilgili gücü ve yetkisi sınırlıdır; onun mânevî olayları idrakteki aczi ise herkesçe kabul edilmektedir. "Tabii din" adıyla bazı aydınlanma devri filozoflarının ortaya atılan din anlayışı, âhirete yani ceza ve mükâfat inancına yer vermediğinden önemli bir etki yapamamıştır. Buna karşılık mukaddes kitabı olan ilâhî dinler her zaman toplumların dirlik ve düzenine büyük ölçüde yardım etmiştir. Öte yandan iddia edildiği gibi deney ve gözleme dayanan ilimle hak din arasında hiçbir çatışma yoktur.

Ahlâkın sosyal bütünlüğe büyük katkısı olduğunu söyleyen müellife göre sosyal hayatın esası ahlâktır. Ahlâk bozulunca insan ilişkilerinde samimiyet ve sevgi ortadan kalkar. XVIII. yüzyılın aydınlanmacı ateist ve materyalist filozofları yerleşik din anlayışını eleştirirken ahlâkî değerleri de tahrir etmişlerdir. Bunun üzerine Batılı toplumların kökten sarsıldığını gören bir kısım düşünürler, tabii din diye yeni bir mânevî değerler sistemi ortaya atıp insanlığın mutluluğunun yine dinde olduğunu itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Müslümanlar Batılı felsefî ekollerin ahlâkî prensiplerini benimsediği takdirde milletin ahlâkında farklılıklar ortaya çıkar ve birlik bozulur.

Aslında ahlâk ve terbiye şuurlu olarak yapılan şeyleri şuur altına geçirme sanatıdır. Çocuklara güzel davranışları âdet haline gelecek şekilde devamlı yaptırmak gerekir. Ancak bu şuursuz bir otomat yetiştirme amacı taşımamalı, çocukların hiçbir meyil ve hevese esir olmadan kendi fiil ve hareketlerini kontrol etmeleri sağlanmalıdır. Çünkü kişi ne kadar zeki ve akıllı olursa olsun nefsinin arzularına mağlûp olunca aklını hep o yolda kullanır. Terbiyenin bir mânası da başkalarını mutlu kılmak için bazı fedakârlıklara katlanmaktır. Birinden iyilik bekleyen kişi kalbinin anahtarını ona teslim etmeye hazırlanmış demektir. Dolayısıyla insanların kazanmanın yolu sevgiye ve yardım etmeye dayalı bir eğitimden geçer.

İsmail Fenni insanı ilâhî sıfatların tecelli ettiği, bütün mânevî mertebeleri kendinde toplayan bir varlık olarak değerlendirir. Hz. İsâ'nın Allah'ın izniyle ölüleri diriltmesi vb. olaylar bunun delilleri arasında yer alır. İlâhî sıfatlar tam olarak insân-ı kâmilde tecelli eder. Çünkü Allah insana kendi ruhundan üflemiş (Sâd 38/72) ve onun yaptığı bazı fiilleri kendisine nisbet etmiştir (el-Enfâl 8/17). İnsan bazı fiilleri işlemeye muktedir olmaktadır, bu da

onun irade sahibi olduğunu gösterir. Aksini düşünmek, şimdiye kadar akıllı ve bilgili insanların aldanarak boş yere kanunlar ve ahlâk kuralları koyduklarını kabul etmek demektir.

Çocuğun zihnini boş bir levha olarak gören İsmail Fenni'ye göre çocukta önceleri iyi, kötü, fayda, zarar fikirleri yoktur; bir süre içgüdüye tâbi olduktan sonra yavaş yavaş aklın idaresine girer, fikir ve eğilimleri yaşayacağı tecrübelerle gelişir. Terbiye bu tecrübelerin faydalı olanlarını geliştirmeye, zararlı olanlarını da önlemeye çalışmaktır. Bunun için çocuğun iradesini kullanmayı öğrenmesi gerekir. Zihnî, ruhî ve nefsi olarak üçe ayrılan insanî kabiliyetlerin gelişmesi ayrı ayrı olup belli bir sınırdadır. Her birinin bu sınıra varmasını sağlayan ise tecrübedir. Bu kabiliyetlerden zihin güçlerini geliştirebilmek için ilim tahsil etmek, bedenî organların gelişmesi için iyi beslenip spor yapmak, ayrıca ruhî eğilimleri geliştirmeye çalışmak ve nefsanî arzularla mücadele etmek gerekir.

İsmail Fenni'ye göre pratik yönü teorik yönüne galip geldiği için müzik bir sanattır. Türk müzikisindeki makamların ve usullerin çokluğu ve çeşitliliği, müzikde bulunması gereken değişikliği mükemmel surette temin etmeye yeterlidir. İsmail Fenni, kendi müzik zevkimize aykırı olan Batı müziği parçalarının sevdirilmesi için sık sık halka dinletilmesine de karşı çıkar ve müziğin dinle çok kuvvetli bir bağının bulunduğunu vurgular. Aydınların bile güzelliğini ve zenginliğini anlayacak kültürden mahrum olmalarının acı sonucu olarak millî müzikimizin itibarını yitirdiğinden yakınan İsmail Fenni, halkın bu yüzden âdi nağmeleri müzik şaheserlerine tercih ettiğini söyler.

Eserleri. 1. *Lugatçe-i Felsefe* (İstanbul 1341). André Lande'nin *Vocabulaire technique et critique de la philosophie* adlı eserinden faydalanılarak hazırlanmış olmakla birlikte müellifin kendi yorumlarını ve İslâm düşüncesiyle ilgili katkılarını da içerir. Eserde felsefî terimlerin alfabetik sırası Fransızca terminolojiye göre düzenlenmiştir. 2. *Maddiyyûn Mezhebinin İzmihlâli** (İstanbul 1928). Ludwig Büchner'in 1855'te yayımladığı *Kraft und Stoff* adlı eserindeki materyalist iddiaların tenkidine dairdir. Abdülhalim Kılıçsoy tarafından *Materyalizmin İflası ve İslâm* adıyla sadeleştirilerek iki cilt halinde tekrar basılmıştır (İstanbul 1996). 3. *Kitâb-ı İzâle-i Şükûk* (İstanbul 1928). Re-

inhart Pieter Anne Dozy'nin Abdullah Cevdet tarafından *Târih-i İslâmiyyet* (Kahire 1908) adıyla tercüme edilen eserinde yer alan İslâm, Kur'an ve Hz. Muhammed hakkındaki ithamlara cevap olarak yazılmıştır. Kitapta Dozy'nin özellikle Hz. Peygamber'in bazı şahsî tasarrufları, Bahîrâ ve Nestûrâ ile görüşmesi ve İslâm'ın yayılışıyla ilgili tenkitleriyle Kur'an üslûbunun düzensizliği hakkındaki iddiaları cevaplandırılmış, bu arada küfür ifadelerinin yer aldığı konularda mütercimnin suskunluğu da eleştirilmiştir. 4. *Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddin-i Arabî* (İstanbul 1928). Vahdet-i vücûdun İslâmî karakteri ve panteizmden farkı konusunun ele alınıp aksi yöndeki görüşlerin cevaplandırıldığı eser Mustafa Kara tarafından kısmen sadeleştirilerek *Vahdeti Vücûd ve İbn Arabî* adıyla tekrar yayımlanmıştır (İstanbul 1991). 5. *Küçük Kitapta Büyük Mevzular* (İstanbul 1934). Eserde din ve tasavvuf meselelerine dair bazı önemli fikirler sade bir dille ve soru cevap şeklinde açıklanmaktadır. Kâmil Yılmaz eseri sadeleştirerek *İman Hakikatleri Etrafında Suallere Cevaplar* adıyla neşretmiştir (İstanbul 1976). 6. *Hakikat Nurları* (İstanbul 1949, 1979). Asıl adı *Envâr-ı Hakikat* olup müellifin hayatında basılmayan eseri Osman Nuri Ergin sadeleştirip önemli notlar eklemek suretiyle yayımlamıştır. H. Hirschfeld'in *New Researches into the Composition and Exegesis of the Quran* (London 1902) ve W. Clair Tisdall'ın *Original Sources of the Quran* (London 1905) adlı eserlerindeki iddialara reddiye olarak kaleme alınmıştır. Eserde bu müelliflerin Hz. Peygamber'in ruhî dengesi, çok evliliği, Kur'an-ı Kerim'in kaynakları, Sâbîlik ve Yahudiğin İslâm dinine etkisiyle ilgili görüşlerine cevap verilmektedir. Ayrıca İslâm'ın ulûhiyyet anlayışı bakımından diğer ilâhî dinlerden farkı üzerinde durulmakta ve Resûl-i Ekrem'in nübüvvetinin ispatına yer verilmektedir.

Müellifin bunların dışında, Türkiye Yayınevi'nce *Canlı Tarihler* adıyla yayımlanan seri içinde bir hâtırası ile (İstanbul 1946, 18 sayfa), kendisinin telif haklarıyla birlikte Dârüşşafaka Kütüphanesi'ne bağışladığı *Büyük Filozoflar*, *Hürriyet* (J. Stuart Mill'den), *Asr-ı Hâzır Maddiyyûn Mezhebi* (Paul Janet'ten), *Hayat ve Madde* (Olivier Lodge'dan) gibi çoğunluğu Fransızca, İngilizce ve Arapça'dan tercüme olan on beş kadar basılmamış eseri bulunmaktadır (Bolay, *Felsefe Dünyası*, sy. 7 [1993], s. 14-15).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Fenni Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, İstanbul 1949, Osman Ergin'in önsözü ve girişi, s. III-XV; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 205-206; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, II, 475-485; Süleyman Hayri Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddecî Görüşün Mücadelesi*, İstanbul 1966, s. 167-266; a.mlf., "İsmail Fenni Ertuğrul", *Felsefe Dünyası*, sy. 7, Ankara 1993, s. 11-25; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, İstanbul 1987, II, 137-183; Neşet Toka, *Türkiye'de Anti Materyalist Felsefe (Spiritualizm): İlk Temsilciler*, İstanbul 1996, s. 107-152; Süheyl Ünver, "Büyük Üstad İsmail Fenni: Kendi Kalemiyle Hal Tercümesi", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, II/73, İstanbul 1947, s. 14-16; II/74, s. 9-10; II/80, s. 10; Osman Özkul, "Mütevazî Bir Türk Düşünücü: İsmail Fenni Ertuğrul (1855-1946)", *Toplum-bilim*, sy. 2, İstanbul 1993, s. 153-160.

SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY

İSMÂİL GALİB

(1847-1895)

Osmanlı nümismatı.

11 Kasım 1847'de İstanbul'da doğdu. Sadrazam Sakızlı İbrâhim Edhem Paşa'nın oğlu, ressam Osman Hamdi ile epigrafi uzmanı Halil Ethem (Eldem) beylerin kardeşidir. Hayatının ilk yılları hakkında fazla bilgi yoktur; ancak rüşdiyede okuduğu, kâtiplik eğitimi gördüğü, Fransızca öğrendiği belirtilir (Gövsâ, I, 147). Otuz yıl devlet memurluğu yaptığından söz edilirse de bu konudaki tek kayıt, ölümünden bir süre önce Kara Todori Paşa'nın valiliği sırasında Girit vilâyeti müşavirliğine tayin edilmiş olmasıdır. Eserlerindeki bazı bilgilerden, memuriyete babasının himayesinde intisap ettiği ve Şûrâ-yı Devlet'te önce mülâzım ve muavin, ardından üye olarak bulunduğu anlaşılmaktadır. 1895'te getirildiği Girit vali müşavirliği görevi de uzun sürmemiş, İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra 15 Aralık 1895'te ölmüş, babasının Üsküdar İskele Camii hazîresinde bulunan türbesine defnedilmiştir.

İsmâil Galib Bey, Abdülatif Subhî Paşa'dan sonra Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük meskûkâtçıdır. Oluşturduğu meskûkât koleksiyonu, geçici bir tutku olmaktan çıkarak bu ilmin ülkemizde tanınmasına ve tarihçiler için bir kaynak teşkil etmesine yol açmıştır. Antikite alanında derin bilgi sahibi olup bu konudaki Batı literatürünü de inceleyen İsmâil Galib, topladığı sikkelerle ilgili mâlûmatı yakın ilişki kurduğu Batılı meskûkâtçılardan edindiği bilgilerle karşılaştırarak yeni sonuçlar

elde etmiş, bu arada devrinin çeşitli kültür ve nümismatik kuruluşlarına üye seçilmiştir. Yayımladığı eserlerle, İslâmî-Türk sikkelerinin Batılı araştırmacılar tarafından bilinmesi ve mutlaka izlenmesi gereğini ortaya koymuştur. Hazırladığı koleksiyonlar, hem devrinde hem daha sonraki dönemlerde büyük önem kazandığından tıpkıbasımları yapılmıştır. Kardeşi Halil Ethem, oğlu Mübarek Galib, Ahmed Tevhid ve Ahmed Ziyâ beyler gibi Türk nümismatlarının yazdıkları eserler onun araştırmalarına dayanır. Araştırmaları sadece Osmanlı sikkeleriyle sınırlı kalmayıp eski devirleri de içine alan pek çok konuya temas etmiştir. Erken ölümü İslâm meskûkâtçılığı için büyük bir kayıptır. Eserleri meskûkât ilmine ilgi duyanların rehberi olmuş ve bir İsmâil Galib geleneği oluşmuştur. Ölümünden sonra koleksiyonları Darphâne-i Âmire için satın alınmıştır.

Eserleri. 1. *Yeni Mikyaslara Dair Risâledir* (İstanbul 1287). Şûrâ-yı Devlet mülâzımlığı sırasında kaleme alınmıştır. Galib Bey, dört kısma ayırdığı bu risâlenin önsözünde 1290 Martından (Mart 1874) itibaren eski ölçülerin kaldırılıp metre usulüne geçilmesine dair iradenin çıkması üzerine yeni sistemi ve ölçü birimlerini tanıtmak istediğini belirtir. Risâlede çeşitli ölçü aletlerinin şekilleri yer aldığı gibi soru-cevaplarla çeşitli meselelere de açıklık getirilmiştir. 2. *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniyye: Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye'nin Bidâyet-i Teessüsünden Beri Darb ve İhraç Olunan Meskûkât ve Madalyaların Nevi ve Cins ve Târifatıyla Ma'lûmât-ı Târihiyyesini Mütazammındır* (Konstantiniye 1307). Eserde Sultan Abdülaziz'e kadar bütün padişahların darbettikleri paralar, bazı padişahlara ait kurşun mühürler ve damgalar, Osmanlı Devleti'ne ait madalyalar ve ölçüler hakkında bilgi verilmektedir. Bu esere dair *Journal Asiatique*'te bir tanıtma yazısı çıkmıştır (XVII [1891], s. 349-353). 3. *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçûkiyye: Selâçika-i Rum Tarafından Darb ve İhraç Olunan Meskûkât ile Diğer Bazı Hükûmât-ı Sagire Sikkelerinin Envârıyla Târifâtını ve Ma'lûmât-ı Târihiyyesini Mütazammındır* (Konstantiniye 1309). Eser, "Ouvrages rare ou inédits sur l'histoire de la Turquie et des turcs I" başlığını taşıyan bir dizide tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (Ankara 1971). Bu eser hakkında da *Journal Asiatique*'te bir makale yayımlanmıştır (XX [1892], s. 292-295). 4. *Müze-i Hümayûn Meskûkât-ı*